

чення. Досвідна репрезентація знаменує відхід від історичного нарративу до безпосередності переживання історії та вихід за межі лінгвістичного трактування історії.

Перспективним напрямом подальшого вивчення теми став би порівняльний аналіз трактовки Ф. Анкерсмітом історичного нарративу та політичного нарративу, зіставлення трактовки історичної репрезентації Ф. Анкерсмітом і П. Рікером та ін.

Список використаної літератури

1. Анкерсмит Ф. Р. Историческая репрезентация / Ф. Р. Анкерсмит // Анкерсмит Ф. Р. История и тропология: взлет и падение метафоры. – М. : Прогресс-Традиция, 2003. – С. 215–260.
2. Анкерсмит Ф. Нарративная логика. Семантический анализ языка историков / Ф. Анкерсмит ; [пер. с англ. О. Гавришиной, А. Олейникова ; под науч. ред. Л. Б. Макеевой]. – М. : Идея-Пресс, 2003. – 360 с.
3. Анкерсміт Ф. Р. Використання мови при написанні історії / Ф. Р. Анкерсміт ; пер. Ю. Яременко // І : незалежний культурологічний часопис. – № 35. Мова німої країни. – К. : [б. и.], 2004. – С. 150–151.
4. Анкерсміт Ф. Постмодерністська приватизація минулого / Ф. Анкерсміт ; [пер. з англ. І. Реброва, В. Склокін] // Україна модерна. – К. : Критика, 2009. – № 4 (15). – С. 246–272.
5. Гавришина О. В. Историческая наука в ситуации «постмодерна» [Электронный ресурс] / О. В. Гавришина // По материалам работы Ф. Р. Анкерсмита «Эффект реальности в трудах историков» (Обзор концепции) // Культура и общество в Средние века – раннее Новое время. Методологии и методики современных зарубежных и отечественных исследований : сб. аналит. и реф. обзоров / РАН ИНИОН, РГГУ. – М. : ИНИОН, 1998. – Режим доступа : <http://abuss.narod.ru/Biblio/gavrishina2.htm>
6. Доманська Е. Історія та сучасна гуманітаристика: дослідження з теорії знання про минуле / Ева Доманська ; [пер. з пол. та англ. В. Склокіна ; наук. ред. В. Склокін, С. Троян]. – К. : Ніка-Центр, 2012. – 264 с.
7. Доманська Э. Философия истории после постмодернизма / Э. Доманська ; пер. с англ. М. А. Кукарцевой. – М. : Канон+ ; РООИ «Реабилитация», 2010. – 400 с.
8. Ліщук-Торчинська Т. П. Усна історія та соціальна пам'ять: точки дотику / Т. П. Ліщук-Торчинська // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту: Філософські науки. – 2010. – № 28. – С. 50–56.
9. Склокін В. Франклін Анкерсміт – теоретик ризикованої історіографії / В. Склокін // Україна Модерна. – 2009. – № 15 (4). – С. 237–245.
10. Троцук И. В. Анкерсмит Ф. Нарративная логика. Семантический анализ языка историков / [пер. с англ. О. Гавришиной, А. Олейникова ; под науч. ред. Л. Б. Макеевой]. – М. : Идея-Пресс, 2003 : Рецензия / И. В. Троцук // Социологический журнал. – 2005. – № 4. – С. 168–179.

Статтю подано до редколегії
20.08.2012 р.

УДК 177

Ю. Г. Малинка – аспірант Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Типологізація толерантності в сучасному суспільстві

*Роботу виконано на кафедрі філософії
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*

У статті проведено аналіз різних типів толерантності на підставі досліджень, які здійснювались у науковій літературі; уточнено типологізацію толерантності з огляду на стандартний перелік соціально-демографічних змінних; розглянуто типи толерантності, що їх виділили різні дослідники; з'ясовано зміст поняття «політична толерантність».

Ключові слова: природна толерантність, моральна толерантність, етична толерантність, гендерна толерантність, вікова толерантність, освітня толерантність, міжнаціональна толерантність, расова толерантність, релігійна толерантність, політична толерантність.

Малинка Ю. Г. Типологізація толерантності в сучасному суспільстві. В статті проведено аналіз різних типів толерантності, виходячи з досліджень, які здійснювалися в науковій літературі; уточнена типологізація толерантності на основі стандартного переліку соціально-демографічних змінних; розглянуті типи толерантності, виділені різними дослідниками; встановлено зміст поняття «політична толерантність».

Ключові слова: природна толерантність, моральна толерантність, етична толерантність, гендерна толерантність, вікова толерантність, освітня толерантність, міжнародна толерантність, расова толерантність, релігійна толерантність, політична толерантність.

Malynka Yu. H. Types of Tolerance in Modern Society. In the article the analysis of different types of tolerance is conducted coming from researches that came true in scientific literature; the types of tolerance are specified leaning on the standard list of social-demographic variables; the types of tolerance, distinguished by different researchers are considered; maintenance of concept «political tolerance» is found out.

Key words: natural tolerance, moral tolerance, ethic tolerance, gender tolerance, age-old tolerance, educational tolerance, international tolerance, racial tolerance, religious tolerance, political tolerance.

Постановка проблеми та її значення. Толерантність особливо важлива в сучасному світі, який характеризується глобалізацією економіки і зростанням мобільності, швидким розвитком комунікації, інтеграції та взаємозалежності, великомасштабними міграційними процесами, урбанізацією і трансформуванням соціальних моделей. Оскільки кожна частина світу характеризується різноманітністю, ескалація нетерпимості потенційно загрожує всім регіонам. Від такої загрози неможливо відмежуватися національними кордонами, тому що вона має глобальний характер.

На початку XXI ст. проблема толерантності набула особливої актуальності у зв'язку із процесом глобалізації, що зіштовхує релігійні, національні й етнічні ідентичності різних культур і народів. Формування громадянського суспільства неможливе без відповідного усвідомлення фундаментальних цінностей демократії. Однією з основних таких цінностей є толерантність. Проблема толерантності сьогодні – одна з центральних проблем і глобального, і національного порядку.

І хоча тема толерантності в історичному, філософсько-релігійнознавчому контексті започаткована багато століть тому, вона і сьогодні є тим актуалітетом, який потребує поглибленої наукової рефлексії, її суті й типів толерантності.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Останнім часом усе частіше філософи, соціологи, психологи, педагоги заострюють свою увагу на толерантності та різних аспектах міжетнічних стосунків. Так, філософи (Р. Валітова, В. Золотухін, Л. Скворцов, Б. Хомяков та ін.) трактують толерантність як соціальне явище, психологи (А. Асмолов, С. Бондирева, Н. Лебедева, Г. Солдатова, Л. Шайгерова та ін.) розглядають їх психологічну сутність та структуру як наукової дефініції, педагоги (З. Гасанов, В. Комаров, В. Кукушин, Б. Ріардон та ін.) розробляють методику формування позитивного ставлення до представників різних національностей, релігій та культур у дітей і дорослих.

Метою статті є проведення ґрунтовного філософського аналізу різних типів толерантності на підставі досліджень, які здійснювалися у науковій літературі. Відповідно до поставленої мети сформульовано такі завдання:

- уточнити типологізацію толерантності з огляду на стандартний перелік соціально-демографічних змінних;
- з'ясувати зміст поняття «політична толерантність»;
- розглянути типи толерантності, що їх виділили різні дослідники.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Свідченням міжнародного визнання значущості принципів толерантності як основи, важливої умови розв'язання, мінімізації різного роду соціальних, міжнародних, міжконфесійних конфліктів у їх макро- і мікрояві є факт оголошення ООН 1996-го роком толерантності, а 16 листопада – щорічним Міжнародним днем толерантності; прийняттям «Декларації принципів толерантності», фіксацією цих принципів у низці інших міжнародних правових актів, що стосуються прав і свобод людини [6, 5].

У науковій літературі толерантність розглядається як визнання і повага рівності, відмова від домінування й насильства, визнання багатомірності й різноманіття людської культури, норм, вірувань і відмова від зведення різноманіття до одноманітності або до переважання якоїсь одної точки зору і позиції.

На підставі досліджень, які здійснювалися в науковій літературі, можна виокремити такі типи толерантності:

- природна (натуральна) толерантність;
- моральна толерантність;
- етична толерантність.

Природна (натуральна) толерантність – відвертість, допитливість, довірливість – властива маленькій дитині, та, що ще не асоціюється з якостями його «Я» (толерантність типу («А»)) – це природне і безумовне прийняття іншої людини, ставлення до неї як до самодостатньої і самоцінної істоти. Така толерантність має місце в житті маленької дитини, у якій процес становлення особистості (процес персоналізації) ще не привів до розщеплювання індивідуального і соціального досвіду, до формування «персони» або «фасаду», до виникнення «подвійного стандарту», до існування відособлених планів поведінки і вболівання тощо. Наявність у дітей толерантності типу «А», з одного боку, забезпечує їм суб'єктивну, психологічну захищеність від проявів жорстокості й дає змогу зберегти позитивні відносини з батьками, а з іншого боку – розщеплює і невротизує їх особистість, що формується, оскільки не може забезпечити достатнього рівня самоприйняття, прийняття власного досвіду, власних відчуттів і переживань. Саме ця «асиметричність» толерантності типу «А» відповідальна за подальший розвиток толерантності загалом, що здійснюється зазвичай у формі інволюції (зворотного розвитку) природної толерантності.

Моральна толерантність – терпіння, терпимість, що асоціюється з особистістю, «зовнішнім Я» людини (толерантність типу «Б») характерна для особистого способу існування, вона є похідною процесу персоналізації і, у віковому аспекті, тією чи тією мірою властива більшості дорослих. Це, по суті, прихована, відстрочена внутрішня агресія (тут можна навести приклад про батька, який схвально киває у відповідь на безчинства дітей, але внутрішньо напружений і негативно налаштований до такої поведінки); зворотна сторона нетерпимості, різних форм насильства і маніпулювання людиною, ігнорування її суб'єктивних характеристик, усього того, що так деструктивно діє на відносини між людьми [5, 83–84].

Етична толерантність – прийняття, довіра, асоційована із суттю або «внутрішнім Я» людини (толерантність типу «В»), яка побудована на прийнятті людиною і тих, хто оточує її, і самої себе, на взаємодії із зовнішнім і внутрішнім світом у приймальної, діалогічній манері. На протизагу насильству й маніпулюванню, така взаємодія припускає і повагу цінностей та сенсів, значущих для іншого, і усвідомлення та прийняття власного внутрішнього світу, своїх власних цінностей і сенсів, цілей і бажань, переживань і відчуттів. Для людини, котра володіє толерантністю типу «В», напруження та конфлікти зовсім не виключені, можна сказати, вона постійно живе в ситуації напруженого існування, не боїться бути віч-на-віч із цим напруженням, гідно витримувати і приймати його як безумовну езистенціальну даність. Це справжня, зріла, справді позитивна толерантність, заснована на набагато повнішому усвідомленні та прийнятті людиною реальності [5, 83–84].

Отже, толерантність, що виявляється в прагненні індивіда досягти взаєморозуміння й узгодження різних звичаїв, традицій, інтересів, думок без застосування примусовості, методами роз'яснення, освіти, виховання, – це етична толерантність.

У філософській літературі описано безліч типів толерантності. Залежно від панівної в соціумі суспільної свідомості, Л. Скворцов виділяє такі типи толерантності: толерантність у структурі міфологічної свідомості (на перших порах міфологічна свідомість і філософія легко уживаються одна з одною. Цю свідомість можна назвати прихованою толерантністю. Толерантність тут ще не осмислена концептуально. Суспільство терпимо ставиться до специфіки філософського мислення, оскільки воно ще не веде до руйнування образів міфологічної свідомості); монотеїзм і толерантність (утвердження монотеїстської свідомості пов'язано з історичним парадоксом: випробувавши на собі жорстокі гоніння язичників і потребуючи громадської толерантності, християни, після завоювання панівних позицій у суспільній свідомості, добиваються двох фундаментальних результатів у духовному житті: по-перше, вони утверджують поняття Абсолюту, вищого і досконалішого Буття як Деміурга всього сущого, його початку і кінця; по-друге, вони перетворюють філософію в служницю релігії, обмежуючи рух думки рамками основної догми); секулярна свідомість і толерантність (у структурі секулярної свідомості ерозія толерантності відбувається внаслідок абсолютизації соціальної ролі визначеного історичного суб'єкта (етносу, нації, класу, цивілізації)); наукова ментальність і

толерантність (терпимість у сфері самосвідомості – це терпимість до фантомів залежно від їх практичних наслідків. Наукова ментальність не може бути в принципі терпима до фантомів: вона підкоряється примусовій силі матеріальної об'єктивності) [10, 13–16].

Грунтуючись на типах толерантності, що їх виділив Л. Скворцов, Д. Зінов'єв називає відповідно свої чотири типи толерантності. На його думку, міфологічному типу свідомості відповідає «прихована» толерантність; релігійному типу – «парадоксальна» толерантність; у секулярному суспільстві толерантність стає реальністю внаслідок визнання природних універсальних моральних принципів – «культурна» толерантність; і четвертий тип – терпимість у сфері наукової ментальності [4, 56].

Спираючись на стандартний перелік соціально-демографічних змінних, виділяють такі сфери толерантності:

1) гендерна толерантність – неупереджене ставлення до представників іншої статі, неприпустимість апріорного приписування людині недоліків іншої статі, відсутність ідей про перевагу однієї статі над іншою;

2) вікова толерантність – неупередженість до апріорних «недоліків» людини, пов'язаних із її віком (нездатність старих розуміти молодь, відсутність у молоді досвіду і знань тощо);

3) освітня толерантність – терпиме ставлення до висловлювань та поведінки людей із більш низьким рівнем освіти у високоосвічених людей і до «розумників» у людей із низькою освітою;

4) міжнаціональна толерантність – ставлення до представників різних націй, здатність не переносити недоліки й негативні дії окремих представників національності на інших людей, ставитися до будь-якої людини з позиції «презумпції національної невинності»;

5) расова толерантність – відсутність упереджень до представників іншої раси. У своєму крайньому прояві расова інтолерантність являє собою расизм – дискримінацію людей за расовою ознакою. Грунтується на припущенні, що деякі раси мають перевагу над іншими;

б) релігійна толерантність – відсутність упереджень щодо догматів різних конфесій, релігійності, особливостей літургії тощо з боку віруючих і невіруючих, представників різних конфесійних груп;

7) географічна толерантність – неупередженість до жителів невеликих чи провінційних міст, сіл, інших регіонів з боку столичних жителів і навпаки;

8) міжкласова толерантність – терпиме ставлення до представників різних майнових шарів – багатих до бідних, бідних до багатих;

9) фізіологічна толерантність – відсутність упереджень у ставленні до хворих, інвалідів, фізично неповноцінних, із зовнішніми недоліками тощо;

10) маргінальна толерантність (толерантність щодо маргіналів) – ставлення до бомжів, жебраків, наркоманів, алкоголіків тощо;

11) сексуально-орієнтаційна толерантність – неупередженість стосовно осіб із нетрадиційною сексуальною орієнтацією;

12) політична толерантність – ставлення до діяльності різних партій і об'єднань, висловлювань їхніх членів тощо. Крайніми формами прояву політичної інтолерантності є фашизм і властива тоталітарним режимам політика політичних репресій [2].

Отже, можна констатувати, що кожний, хто звертається до аналізу поняття толерантності, розглядає його під своїм кутом зору.

Оскільки саме політичне протистояння потребує дотримуватися головних вимог толерантності, і це важливо для нашого дослідження, розглянемо поняття «політична толерантність».

Головним у словосполученні «політична толерантність» є поняття «толерантність». Термін «толерантність» розуміють як здатність сприймати іншого як рівного собі. Причому здатність не просто терпіти інші погляди, іншу віру, інший світогляд, іншу мову, а й поважати все це.

Зупинимося на характеристиці політичного аспекту цього поняття. Філософський енциклопедичний словник дає таке визначення політики. Це «у найзагальнішому значенні – діяльність, що має своєю метою регулювання взаємин між людьми для забезпечення певного стану деякої суспільної одиниці (суспільного утворення)» [8, 494].

Для розуміння сутності політичної толерантності вкрай важливо розглянути спроби філософського осмислення цього терміна. Наведемо для прикладу визначення І. Жадан, яка вважає, що політичну толерантність можна розглядати як соціально-психологічний механізм, що визначає якісні

параметри системи ставлень особистості (до себе, до інших, до політичної системи, до інститутів влади, до політичного світу). Політичну толерантність можна визначити як форму соціальної поведінки, що забезпечує зв'язок і взаємодію різних, відмінних один від одного суб'єктів [3, 119].

Інший дослідник В. Трачук, розглядаючи у своїй статті проблему політичної толерантності, звертає нашу увагу на поняття багатоманітності як невід'ємної риси світу природи та світу людського. Вона породжує певну хаотичність та конфліктогенність людського буття, які не можливо повністю осягнути й усунути. Толерантність є головним принципом оперування багатоманітністю на рівні і громадянського суспільства, і політичної верхівки. На рівні громадянського суспільства толерантність виявляє себе у формі лояльності, котра означає терпимість індивіда до позиції можливого опонента в межах певної спільноти чи організації, на політичному рівні – у формі політичної коректності як вимоги дотримуватися комунікативної пристойності, терпимого (толерантного) ставлення до інакомислення [7, 359].

Дещо по-іншому вважає В. Ханстантинов, який стверджує, що сама по собі толерантність не з'явиться, навіть якщо всі політичні діячі запевнятимуть у своїй відданості її цінностям – ввічливості, терпимості, терпеливості, чуйності тощо. Для її утвердження потрібна низка примусових процедур стосовно співпраці в політико-державній діяльності, у проведенні попередніх громадських слухань, погоджувальних рад і комісій тощо. Потрібно належним чином урегулювати на законодавчому рівні місце та роль парламентської і позапарламентської опозиції, а також ухвалити Етичний кодекс депутата, блок етичних обов'язків при реєстрації політичної партії чи іншого публічно діючого об'єднання громадян [9, 42].

О. Асмолов, говорячи про політичну толерантність, також розглядає її з позиції влади [1, 6]. Цікава позиція особистості, її політична поведінка, яка демонструє її ставлення до принципів і норм політичного устрою, зумовлена політичною культурою. Загалом від політичної культури особистості залежить характер її політичних дій – чи буде це толерантне ставлення до опозиції, адекватний вираз своєї незгоди і бажання дійти єдиної думки, або політична поведінка виражатиметься в екстремізмі, насильстві, можливо, тероризмі.

Отже, у політичному аспекті толерантність інтерпретують як готовність влади допускати інакомислення в суспільстві і навіть у своїх рядах дозволити у межах конституції діяльність опозиції, здатність гідно признавати свої поразки в політичній боротьбі, приймати політичний плюралізм як прояв різноманітності в державі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Типологізація толерантності за багатьма критеріями дає змогу глибше зрозуміти її суть, осягнути всю різноманітність її ознак, усвідомити поліваріантність її прояву в суспільному житті. Цей підхід дає можливість конструктивно й обґрунтовано відповісти на запитання про те, що є толерантністю та які її значення і положення потребують обов'язкового впровадження в системі права Української держави та в правовій свідомості її населення задля подолання конфліктів і дестабілізуючого протистояння.

Було визначено, що політична толерантність – це ставлення до діяльності різних партій і об'єднань, висловлювань їхніх членів тощо. Крайніми формами прояву політичної інтолерантності є: фашизм і властива тоталітарним режимам політика політичних репресій. Тому сьогодні українське суспільство, як ніколи за всі роки незалежності, потребує повернення в бік такої риси національного характеру, як толерантність. За несформованої остаточно системи етичних та моральних цінностей суспільству дуже важливо утриматися від відкритого протистояння та ідеологічної конфронтації. Крім цього, молодих людей слід навчати політичній культурі та толерантності. До цього потрібно залучити всі можливі соціальні інститути, насамперед – вищі навчальні заклади та ЗМІ.

Отже, якщо толерантність розглядати з політичного погляду, то її цінність визначається в підтримці соціальної стабільності. Саме певні принципи толерантності були покладені, зокрема, в основу формування та розгортання діяльності громадянського суспільства. Політична толерантність є об'єктивною потребою розвитку громадянського суспільства, чинником загальнонаціональної згоди, оптимізації функціонування політикуму.

Список використаної літератури

1. Асмолов А. Г. Толерантность: от утопии – к реальности / А. Г. Асмолов // На пути к толерантному сознанию. – М. : Смысл, 2000. – С. 5–7.
2. Бондарева С. К. Толерантность (введение в проблему) / С. К. Бондарева. – Москва : Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та ; Воронеж : Изд-во НПО «МОДЭК», 2003. – 240 с.

3. Жадан І. Толерантність як вимір політичної культури / І. Жадан // Наукові студії із соціальної та політичної психології. – К., 2003. – Вип. 7 (10). – С. 115–123.
4. Зиновьев Д. В. Социокультурная толерантность – её сущностные характеристики / Д. В. Зиновьев // Парадигма. – 1998. – № 1. – С. 50–61.
5. Толерантність міжконфесійних відносин : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. / Відділ релігієзнавства Ін-ту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України ; відп. ред. А. М. Колодний. – Запоріжжя : ЗДІА, 2008. – 140 с.
6. Толерантність: теорія і практика. Роздуми філософів і релігієзнавців : міжнар. правові док. (витяги) / [упоряд., авт. передм. М. Ю. Бабій]. – К. : Від-ня релігієзнавства Ін-ту філософії ім. Г. С. Сковороди, 2004. – 125 с.
7. Трачук В. Політична толерантність як механізм політичної взаємодії: проблеми та перспективи / В. Трачук // Наукові записки. – К. 2008. – Вип. 37. – С. 354–363.
8. Філософський енциклопедичний словник / [ред.-упоряд. В. І. Шинкарук та ін.]. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
9. Ханстантинов В. Політична толерантність як чинник загальнонаціональної згоди / В. Ханстантинов // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Київ ; Миколаїв, 2009. – Вип. 16. – С. 38–43.
10. Человек: образ и сущность: (Гуманитарные аспекты): Толерантность и архитектура эмоций : [сборник] / [ред. кол. : Л. В. Скворцов (гл. ред.) и др.]. – М. : ИНИОН, 1996. – 249 с.

Статтю подано до редколегії
21.08.2012 р.

УДК 17:324-052 (477)

Т. М. Мовчан – аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Поглиблення морально-етичної деградації українського політикуму

*Роботу виконано в Центрі українознавства
КНУ ім. Т. Шевченка*

Проналізовано політичні відносини в умовах транзиту демократії в Україні. Розглянуто морально-етичні проблеми, які стримують демократичні зміни в українському суспільстві.

Ключові слова: політична етика, політична довіра, толерантність, політична культура, демократичний транзит.

Мовчан Т. М. Углубление морально-этической деградации украинского политикума. Проанализированы политические отношения в условиях демократического транзита в Украине. Рассматриваются морально-этические проблемы, которые тормозят демократические изменения в украинском обществе.

Ключевые слова: политическая этика, политическое доверие, толерантность, политическая культура, демократический транзит.

Movchan T. M. Ethical Degradation of the Ukrainian Political Actors. Political relations in the democratic transition in Ukraine are analyzed. Ethical issues that hamper democratic change in the Ukrainian society are described.

Key words: political ethics, political trust, tolerance, political culture, democratic transition.

Постановка наукової проблеми та її значення. Нещодавно молодій українській незалежній державі виповнилося двадцять років. Протягом цього періоду українське суспільство намагається осмислити світовий досвід становлення демократичного управління та виробити власну модель політичного розвитку, котра б дала змогу найповніше розкрити потенціал демократії на українському ґрунті.

Транзит демократії в Україні означає зміну політичного режиму, тобто характеру відносин у системі здійснення публічної влади. Це передбачає зміну політичних цінностей суспільства, тобто настанов, орієнтацій, переживань, стереотипів, що визначають цілеспрямовання, стратегію і тактику